

Doktorske studije Politikologije

Otvoreni doktorski seminar

UVODNO POGLAVLJE DOKTORSKE DISERTACIJE

**- Teorijski modeli predstavljanja u
podjeljenim društvima -**

Mentor:

Prof. dr Miroljub Jevtić

Kandidat:

Stevan Salatić 25/2016

E-mail:

stevan.salatic@yahoo.com

UVODNO POGLAVLJE DOKTORSKE DISERTACIJE

Teorijski modeli društvenog predstavljanja u konsocijativnim demokratijama

Demokratija kao dominantan oblik političkog uređenja u dvadeset i prvom vijeku da bi naučno testirala svoju učinkovitost najprije mora da pođe od analize elemenata svakog pojedinačnog političkog sistema u kome se odvija demokratski proces. “Politički sistemi obuhvataju mehanizme vladavine i institucije države, te strukture i procese preko kojih oni uzajamno djeluju sa širim društvom”¹ Od formalnih i neformalnih struktura političkog sistema, zavisi kakvu demokratiju građani mogu da očekuju kao i stepen prihvatanja demokratskog okvira od strane svih društvenih grupa jednog društva.

Postojanje jednog univerzalnog modela demokratije shvaćenog kao vladavine “većine” pokazao se ne samo kao nefunkcionalan u mnogim društvima već i kao opasnost za mnoga društva. U tim slučajevima postojala je mogućnost nametanja “tiranije većine” koja bi tijesnom većinom glasova mogla da vlada cijelim društvom duži vremenski period. Takvo shvatanje demokratije kao jednostranog pojma je ne samo diskriminatorno, neetično i površno već i opasno za mnoga društva nastala na različitim jezičkim, nacionalnim, religijskim i drugim podjelama, jer nesumljivo vode ka stvaranju vječitih većina i vječitih manjina čime se prvobitna svrha demokratije kao političkog uređenja ravnopravnih, bitno ugrožava.

“Za američke ustavotvorce, za Tokvila i Džon Stjuarta Mila problem demokratije ne predstavljaju oni kojih je malo, već oni kojih je mnogo: to je bio problem “tiranije većine””². Sartori razlikuje tri načina lociranja “tiranije većine”: ustavni, izborni i socijalni. “Kako je dobitnik Nobelove nagrade, ekonomista ser Artur Luis snažno istakao, vladavina većine i politički model vlada naspram opozicije što ona podrazumijeva, mogu se protumačiti kao nedemokratski, jer oba predstavljaju elemente isključenja... Prema tome činjenica da pobjedničke stranke mogu donositi sve odluke u sferi vladavine a da oni koji su izgubili mogu da ih kritikuju ali ne i da vladaju, ima za posledicu, prema Luisovom mišljenju, inkompatibilnost ta dva mišljenja: isključiti grupe koje su izgubile iz učešća u donošenju odluka

¹ Endrju Hejvud, Politika, 2002, str.39

² Djovani Sartori, Demokratija šta je to, 2001, str.146

predstavlja očigledno kršenje osnovnog značaja demokratije”³. Iz navedenog se može zaključiti da demokratija većinskog modela može biti primjenjiva samo u slučajevima kada postoji izvjesno očekivanje da će se strane neizmjenično mijenjati na vlasti i u opoziciji, te da neće biti moguće postojanje vječitih pozicija i vječitih opozicija, čime bi opozicija i društvene snage koje je čine bile diskriminirane u dužem vremenskom periodu.

Predstavnička demokratija u zemljama komunističkog bloka koje su godinama njegovali jednopartijski sistem kao način političkog predstavljanja građanstva, institucionalno je kroz kratak vremenski period zaživjela nakon pada komunizma. Društva koja su usvojila predstavničku demokratiju nakon pada komunizma susrela su se sa novim problemom u funkcionisanju a to je problem artikulacije ličnih i kolektivnih prava i zahtijeva prema institucijama. Problem predstavljanja interesa građana kroz institucije pokazao se kao ključni problem funkcionisanja predstavničkih demokratija ali i kao kamen spoticanja stabilnosti novonastalih predstavničkih demokratija.

Gotovo sva savremena, evropska društva su etnički heterogena. Zbog povećane migracije stanovništva tokom 20-og vijeka došlo je do značajnih promjena u etničkoj strukturi gotovo svih država u Evropi pa se može zaključiti da je period klasične nacionalne države prošlost. O etničkoj heterogenosti gotovo svih evropskih društava govore podaci iz popisa stanovništva tih država.

Robert Dal je bio svjestan značaja društvenih rascijepa u modernim društvima za funkcionisanje svake poliarhije i smatrao je da se moraju uspostaviti institucionalni mehanizmi kako bi se jačina tih društvenih rascijepa ublažila. “Postoje, dakle, sukobi kojima takmičarski sistem ne može lako upravljati, i možda uopšte ne može da se nosi sa njima. Svaki spor u kojem veliki dio stanovništva zemlje osjeća da njegov način života, ili njegove najveće vrijednosti, izručito ugrožava drugi dio stanovništva, stvara krizu u takmičarskom sistemu. Kakav god bio krajnji ishod, istorijsko iskustvo pokazuje da će se takav sistem vrlo vjerovatno raspasti u građanskom ratu, ili će ga zamijeniti hegemonija, ili će se dogoditi i jedno i drugo”⁴. Svaka društvena grupacija je upućena na odbranu svog načina života i jedini način kako bi se izbjegla hegemonija

³ Arent Lajphart, Modeli demokratije, 2002 str. 95

⁴ Robert Dal, Poliarhija – participacija i opozicija, Filip Višnjić, Beograd str.117

ili pak građanski rat jeste stvaranje institucionalnog okvira koji će biti zasnovan na kompromisu svih ili velike većine društvenih grupacija.

U stanju sveopšte pojave etničke heterogenosti društava, predstavničke demokratije su u duhu demokratizacije shvatile zahtjev da se u njihovom funkcionisanju zaštite ne samo prava pojedinaca u društvu već i prava etniciteta i etničkih grupa kojima je predstavnička demokratija dala status. Zaštita kolektivnih prava etničkih grupa u većini evropskih predstavničkih demokratija vrši se različitim institucionalnim oblicima koji su obezbijeđeni različitim ustavnim i zakonskim procedurama.

Pitanje zaštite kolektivnih prava etničkih grupa je toliko važno da je postala praksa u evropskoj ustavnoj tradiciji da se instrumenti i procedure zaštite kolektivnih prava naroda i etniciteta zaštite najvišim pravnim aktom – ustavom.

Cilj uspostave različitih institucionalnih mehanizama zaštite kolektivnih prava etničkih grupa bio je poštovanje duha predstavničke demokratije, uspostavljanje sistema koji je sposoban da brani slobode svih građana slobode, uvažavanje svih aktera političkog života u jednoj zemlji i način artikulacije političkih zahtjeva velikih društvenih grupacija prema institucijama, zaštita ljudskih i kolektivnih prava naroda, odbrana prava na ravnopravno učešće u procesu donošenja odluka i zaštitu autentičnog načina života svih društvenih grupacija u etnički heterogenim sredinama.

Još je Džon Stjuart Mil u svome djelu “Razmatranja o predstavničkoj vladi” napisao: “Slobodne institucije su gotovo nemoguće u zemlji sastavljenoj od različitih nacija. Među ljudima koji nemaju osjećaj međusobne povezanosti, pogotovo ako čitaju i govore različite jezike, ne može postojati jedinstveno javno mnjenje nužno za djelovanje predstavničke vladavine”⁵. Izvorna ideja demokratije kao vladavine većine doživjela je krizu tokom dvadesetog vijeka kada su se pojavila prva etnički heterogena društva koja su podijeljena po etničkim, vjerskim, rasnim ili jezičkim osnovama. Ovaj problem postaje tek aktuelan u mladim demokratijama čije institucije nisu imale ni vremena a ni političkog iskustva da razviju prakse kojima će zadovoljiti zahtjeve svih kolektivnih aktera u jednom društvu. Zbog krhkosti institucija predstavničke demokratije u zemljama Zapadnog Balkana koje su tek odnedavno

⁵ Džon Stjuart Mil, Razmatranja o predstavničkoj vladavini, u Izabrani politički spisi, str. 126.

usvojile institucije predstavničke demokratije i zbog odsustva participativne političke kulture društava u ovim zemljama, mlade predstavničke demokratije zemalja Zapadnog Balkana u prvih 25 godina svoga postojanja nisu uspjeli da artikuliraju na pravi način sve zahtjeve građana koji žive u ovim državama a prije svega zahtjeve velikih društvenih grupa čime je došlo do pada povjerenja u institucije ovih zemalja i opasnosti po stabilnost institucija predstavničke demokratije. U jednu takvu krizu upao je i parlament kao centralna institucija predstavničke demokratije.

Kriza predstavljanja individualnih i kolektivnih političkih zahtjeva prema institucijama predstavničke demokratije posebno je primjetna u društvima sa visoko heterogenom strukturom stanovništva. Pod ovom kategorijom podrazumijevamo društva u kojim procenat dominantne etničke grupe ne prelazi 60% ukupne populacije. U takvoj demografskoj strukturi predstavničke demokratije upadaju u dvostruki problem. Sistem nije u stanju da artikuliraju i ispuni zahtjeve gotovo polovine stanovništva čime pada povjerenje pripadnika marginalizovanih etničkih grupa u institucije predstavničke demokratije (**problem lojalnosti**) i problem poštovanja odluka, političkih institucija i normativnog okvira predstavničke demokratije od strane marginalizovanih etničkih grupa (**problem stabilnosti**).

Kriza u funkcionisanju institucija predstavničke demokratije a pogotovo kriza parlamenta kao ključnog organa predstavničke demokratije u zemljama Zapadnog Balkana prouzrokovana problemom lojalnosti i problemom stabilnosti eskalirala je više puta o čemu nas podsjećaju stravični događaji iz ratova devedesetih godina dvadesetog vijeka.

O značaju kolektivnih identiteta za socijalizaciju ličnosti pisao je Robert Dal. "Vjerovatno zbog toga što su etnički ili religiozni identiteti ugrađeni tako rano i tako duboko u ličnost, sukobi između etničkih ili religioznih potkultura naročito su opasni, posebno ako su još vezani za teritoriju"⁶. Upravo je svi elementi iz ove Dalove definicije prepoznati u krvavim sukobima koja su doživjeli narodi zemalja Zapadnog Balkana tokom devedesetih godina dvadesetog vijeka.

⁶ Robert Dal, Poliarhija – participacija i opozicija, Filip Višnjić, Beograd, 1997., str.119.

Jedan od važnih pojmova prilikom rješavanja problema lojalnosti i problema stabilnosti u heterogenim društvima jeste postojanje “građanskog patriotizma” i institucija oko kojih se taj “građanski patriotizam” gradi.

Pitanje građanskog patriotizma je važno pitanje kojim ćemo se u ovom istraživanju baviti. Građanski patriotizam kao ideju kreirao je Dolf Šataunberger, inače đak Hane Arent. Ideja građanskog ili ustavnog patriotizma svoju razradu dobila je u djelima Jirgena Habermasa. Iako dominantno njemačka ideja, izučavanje građanskog (ustavnog) patriotizma svoju kulminaciju je doživjelo u Velikoj Britaniji upravo kroz djela Jirgena Habermasa. Raspravljaćemo o svim elementima građanskog patriotizma i njegovoj sposobnosti da riješi problem lojalnosti i problem stabilnosti u etnički podijeljenim društvima.

Na primjer, institucije britanskog društva oko kojih se građanski patriotizam gradi već godinama i koje su sposobne da “zašiju” društvene rascjepe i prevaziđu problem lojalnosti i stabilnosti su: nasljedstvo krune, zdravstveni sistem dostupan svim građanima i nacionalna televizija BBC.

Postojanje elemenata “građanskog patriotizma” i povjerenje svih građana u pojedine institucije jedini je način prevazilaženja problema lojalnosti građana prema institucijama i problem stabilnosti institucija u konsocijativnim demokratijama.

Pomenuta dva problema – problem lojalnosti i problem stabilnosti u etnički podijeljenim društvima iskazuju potrebu da se ovim problemima pristupi analitički i sa aspekta teorije i sa aspekta empirijskog istraživanja.

Rezultati prethodnih istraživanja koji su vezani za ovu temu predstavljaju naučni radovi i knjige svjetski poznatih politikologa kao što su: Robert Dal, Dejvid Bičem, Florijan Biber, Arend Lajphart, Wolfgang Merkel i drugi.

Kod nas o problemu ukorjenosti i funkcionisanja institucija predstavničke demokratije sa naglaskom na parlament u etnički heterogenim društvima pisali su: Marijana Pajvančić, Vukašin Pavlović, Slaviša Orlović, Mirjana Kasapović, Radomir Nešković, Nenad Kecmanović i mnogi drugi.

Problemu funkcionisanja parlamenta u etnički heterogenim društvima svjetski poznati politikolozi ali i politikolozi zemalja Zapadnog Balkana su najčešće pristupali koristeći normativnu argumentaciju pokušavajući pronaći najbolji institucionalni aranžman koji bi riješio problem lojalnosti i problem stabilnosti institucija predstavničke demokratije. Smatram da su politikolozi u dosadašnjem istraživanju ove oblasti bili previše zaokupljeni pronalaskom najboljeg institucionalnog rješenja koje će zadovoljiti navedena dva problema a premalo su bili skoncentrisani na stvarne zahtjeve marginalnih etničkih, religijskih, kulturnih i jezičkih manjina u jednom društvu.

U daljim poglavljima ovog istraživanja najprije ću se baviti opisivanjem institucionalnog okvira koji je godinama predstavnička demokratija njegovala kao način da odgovori na zahtjeve marginalizovanih etničkih, religijskih, kulturnih i jezičkih manjina i čija je uspostava bila da implementiraju zahtjeve ovih grupa i na taj način riješe problem lojalnosti i problem stabilnosti koji se javljaju kao posledica neuspješnosti artikulacije zahtjeva marginalizovanih grupa prema institucijama jedne zemlje. Tu prije svega mislim na (ne)/postojanje bikamerizma, (ne)/postojanje kvota za etničke, vjerske, jezičke ili kulturne manjine u zemljama koje će biti predmet istraživanja.

Dosadašnja istraživanja upravo pokazuju da je parlament najbolja arena u kojoj predstavnička demokratija može da agregira zahtjeve različitih etničkih grupa i da upravo parlament sadrži institucionalne alatke kojima je u stanju da preventivno utiče na krize u društvu pravovremeno ih otkrivajući i reagujući na potencijalnu pojavu konflikta. Uloga parlamenta u stabilizaciji predstavničke demokratije bila je tema pisanja brojnih teoretičara političke nauke kao što su: Džon Stjuart Mil, Robert Dal, Dejvid Bičem, Florijan Biber, Arent Lajphart, Wolfgang Merkel i mnogi drugi.

O teorijski potvrđenim istraživanjima iz ove oblasti govore sledeća djela svjetske politikologije: Arent Lijphart, *Thinking about Democracy: Power-Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. Routledge, 2008, David Beetham, *Parlament i demokratija u dvadeset i prvom veku*, Interparlamentarna unija, UNDP, Evropska unija, 2008, Đovani Sartori, *Uporedni ustavni inženjering : strukture, podsticaji i ishodi*, "Filip Višnjić", Beograd, 2003, Džon Stjuart Mil, *Razmatranja o predstavničkoj vladi*, Globus, Zagreb, 1998. , Robert Dal, *Poliarhija – participacija i opozicija*, Filip Višnjić, Beograd, 1997., Arent Lijphart, *Non-Majoritarian*

Democracy: A Comparison of Federal and Consociational Theories, Publius, Oxford University Press Vol. 15, No. 2, Federalism and Consociationalism: A Symposium (Spring, 1985), pp. 3-15, Đovani Sartori, *Ni predsednički sistem, ni parlamentarizam*, u: Politikološke teme, Magna Agenfa, str. 183-197, Beograd, 2002., *David Horowitz, Constitutional design: Proposal versus processes*. u: Reynolds Andrew (ur.) *The architecture of democracy: Constitutional design, conflict management, and democracy*, Oxford University Press, 2002. i mnogi drugi.

Saznanja do kojih ćemo doći izučavajući djela ovih autora tiču se teorijskih postavki na koji način je institucionalno najbolje urediti jedno društvo kako bi zahtjevi različitih etničkih grupacija bili zadovoljeni i kako bi politički sistem izbjegao da ne upadne u krizu lojalnosti i krizu stabilnosti.

Autori koje sam napomenuo u gornjim redovima raspravljaju u krizi klasičnog obrasca predstavničke demokratije ako i različitim teorijskim koncepcijama koje su ovi autori vidjeli i naučno izložili kao formu koja je trebala da prevaziđe probleme sa kojim se suočavalo klasično shvatanje demokratije kao vladavine naroda. Ovi autori su izložili svoja teorijska viđenja na koji način demokratija treba biti koncipirana.

Frenk Kanigem se zalagao za uspostavu razložne demokratije koja liči na jednu vrstu neposredne demokratije. Dejvid Horovic se zalagao za uspostavu jedne vrste demokratije malih zajednica gdje će se sve odluke donosti na nivou što bliže građanima. Arend Lajphart se tako zalagao za uspostavu posebnog obrasca demokratije koju je nazvao koncocijativna demokratija, i smatrao je da ovom formom demokratije sve društvene grupe u jednom društvu mogu biti zadovoljne. Tako prema Lajphartu osnovne karakteristike konsenzualnog modela demokratije čine „1.Deljenje izvršne vlasti u širokim koalicionim kabinetima, 2.Izvršno – zakonodavna ravnoteža vlasti, 3.Višestranački sistem, 4.Proporcionalno predstavljanje, 5.Kooperativizam interesnih grupa, 6.Federalna i decentralizovana vlast, 7.Jak dvodomni sistem, 8.Rigidnost ustava, 9.Sudska revizija, 10.Nezavisnost centralne banke.“⁷.

⁷ Arend Lajphart, *Modeli demokratije – oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja*, Službeni list SCG, Beograd, CID Podgorica, 2003., str. 97. – 105.

Ovo istraživanje se najviše koristi teorijskim određenjima i institucionalnim modelima do kojih je došao Arend Lajphart u svome djelu “Modeli demokratije – oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja”.

Teorijski pojmovi koji će biti predmet ovog istraživanja biće upravo oni pojmovi za čiju uspostavu se zalagao upravo Arend Lajphart u svojim djelima a to su: višestranačje, proporcionalne izborne formule i proporcionalni izborni sistem, ravnoteža zakonodavne i izvršne vlasti, bikamerizam (dvodomnost), federalizam i decentralizacija i rigidnost ustava.

Pomenutu terminologiju ću objašnjavati i kroz teorjske konstrukcije drugih autora ali u središtu istraživanja će se naći upravo pomenuti mehanizmi zaštite kolektivnih prava u predstavničkim demokratijama o kojima je pisao Lajphart.

Osnovni činioclac u ovom radu su institucije predstavničke demokratije sa naglaskom na **parlament**. Iako se najčešće ističe reprezentativna uloga parlamenta i iako je ona najznačajnija za ovo istraživanje i nalazi se u središtu ovog istraživanja neophodno je obratiti pažnju i na druge funkcije koje parlament ima u predstavničkim demokratijama. Prema Endrju Hejvudu parlament ima sledeće funkcije: zakonodavnu, predstavničku, funkciju političkog regrutovanja i funkciju legitimiteta⁸. Za istraživanje je veoma važna i podjela koju je dala Irena Pejić koja funkcije parlamenta klasifikuje na sledeći način: “zakonodavna funkcija, funkcija izbora i kontrole vlade, kao i autorizacija troškova države ili budžetska funkcija”⁹.

Dejvid Bičem u osnovne zadatke parlamenta ubraja “donošenje zakona; odlučivanje o poreskom sistemu i javnim rashodima, uglavnom u kontekstu državnog budžeta, kontrola rada, politike i kadrova izvršne vlasti; potvrđivanje međunarodnih ugovora i praćenje njihove primene, razmatranje aktuelnih pitanja koja su od nacionalnog i međunarodnog značaja; slušanja i postupanje po predstavkama, odlučivanje o promeni ustava”¹⁰.

Vučina Vasović kaže da je „parlament institucija od koje treba očekivati odgovarajuću pacifikaciju, smirivanje i rešavanje određenih sukoba, a ne neko trajnije uklanjanje sukoba i

⁸ Endru Hejvud, Politika, Klio, Beograd, 2004, str. 587

⁹ Irena Pejić, Parlamentarno pravo – francuski, nemački, britanski, srpski i primer Evropskog parlamenta, Pravni fakultet u Nišu, Centar za publikacije, Niš, 2006., str. 35.-36.

¹⁰ Bičem, Dejvid, Parlament i demokratija u dvadeset i prvom veku, Interparlamentarna unija, UNDP, Evropska unija, 2008.

tenzija”¹¹. Položaj parlamenta kao zakonodavnog tijela u političkom sistemu kao i njegova uloga društvenog predstavljanja čini ga najboljom arenom za diskusiju između različitih društvenih grupa. Predstavljanje interesa različitih društvenih grupa ide ruku pod ruku sa prevencijom konflikata u društvu.

Pored samog rada parlamenta i reprezentativne funkcije koju parlament ima u rješavanju društvenih konflikata od kojih zavisi da li će se problem lojalnosti i problem stabilnosti pojaviti u jednom društvu, veliku uticaj na rješavanje društvenih konflikata ima i način organizacije parlamentarnog života i to: postojanje **bikamerizma odnosno dvodomnosti**, zatim **federalizam i decentralizaciju** kao modalitet za očuvanje stabilnosti u etnički podjeljenim društvima, **izborne sisteme** njihovi modaliteti i uloga u očuvanju stabilnosti političkog sistema kao i modalitet izbornih formula koje su neophodne da se zaštiti instrument predstavljenosti, zatim različite **varijacije parlamentarnih sistema vlasti** koji su neohodni da bi se sačuvala lojalnost društvenih grupa prema institucijama predstavničke demokratije, kao i forme promjene ustava i na koji način **rigidnost ustava** utiče na političku stabilnost institucija u etnički podjeljenim društvima.

Ipak, najvažniji segment parlamentarizma kada govorimo o predstavljanju jeste postojanje bikamerizma i ovom segmentu će u istraživanju biti posvećeno najviše pažnje. Parlamente po načinu organizacije možemo podjeliti: na jednodomne (unikameralne), dvodomne (bikameralne) i višedomne (multikameralne). Dvodomnost i višedomnost podrazumjevaju postojanje dva ili više tijela koja treba da postignu konsenzus po važnim društvenim pitanjima. Višedomnost nije zastupljena u praksi sa izuzetkom jednog perioda u političkom Južne Afrike. Bikamerizam je produkt britanske političke tradicije i što je pomalo apsurd bikamerizam u Velikoj Britaniji je nastao kako bi zaštitio interese aristokratije. Danas se postojanje bikamerizma brani najčešće složenošću državnih organizacija koje imaju takve karakteristike kojim se pored građanskog predstavljanja treba zaštititi i neki drugi vid kolektivnog predstavljanja. Tako je Gornji dom najčešće parlamentarni poligon za predstavljanje država članica ili regija neke složene države. Arend Lajphart ističe da „osnovno opravdanje za uvođenje dvodomnog umesto jednodomnog parlamenta leži u potrebi posebnog predstavljanja

¹¹ Vučina Vasović, Savremeni izazovi parlamentarizma, Konrad Adenauer Stiftung i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007., str. 8.

manjina, uključujući i manje države u federalnim sistemima, u drugom ili gornjem domu”¹². Za bikamerizam je karakteristična ravnopavnost u djelovanju oba doma, što znači da i gornji i donji dom imaju jednake ingerencije u donošenju legislative. Tako se bikamerizam i uvođenje drugog doma brani isključivo kao sredstvo dodatne kontrole u društvima sa izraženim društvenim rascjepima.

Arend Lajphart je smatrao sa je konsocijalna demokratija najbolji način kojim se prevazilaze problemi donošenja odluka u društvima sa ostrim rascjepima.

“Konsocijativna demokratija predstavlja normativnu i empirijski utemeljenu kategoriju koja kroz insistiranje na podjeli vlasti na specifičan način promoviše demokratska rješenja društvima trajno podijeljenim po etničkim i političkim linijama”¹³.

Kako bi se konsenzualni model demokratije nametnuo kao dominantan u odnosu na vestministerski neophodno je pored postojanja društvenih rasjeka i podjela u multikulturalnim društvima da postoje i elementi racionalnosti kojim se objašnjavaju razlozi i prednosti zbog kojih je konsenzualni model efikasniji u odnosu na većinski. Tu prije svega mislim na postojanje dva izborna sistema kojim se glasovi birača, na izborima kao centralnom mjestu svake demokratije, pretvaraju u mandate. Proporcionalnim izbornim sistemom se formira parlament koji predstavlja “društvo u malom”, njime se različite društvene aspiracije birača u što identičnijem omjeru premještaju u skupštinske klupe. Cilj proporcionalnog izbornog sistema jeste omogućiti što identičnije preslikavanje volje biračkog tijela u predstavničkom tijelu što će se kasnije odraziti i na sam sastav vlade. Problem proporcionalnog izbornog sistema karakterističnog za konsenzualnu demokratiju je manja efikasnost jer vlade koje se u postizbornom periodu formiraju najčešće su preširoke i nedosledne svom osnovnom programu jer ulaskom u široke koalicije stranke odustaju od stavova zbog kojih su se birači i opredijelili za njih i prepuštaju se bezbojnom ideološkom centru. Dakle veća predstavljenost predstavničkog tijela znači manji stepen efikasnosti vlade koja se formira iz parlamenta.

¹² Arend Lajphart, Modeli demokratije – oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja, Službeni list SCG, Beograd, CID Podgorica, 2003., str. 100.

¹³ Rupert Taylor, The promise of consociational theory, in Consociational theory – McGarry & O’Leary and Northern Ireland Conflict, Rupert Taylor (ed), Routledge, New York, 2009., p. 1.

Većinski model je karakterističan za anglosaksonsku političku tradiciju. Čitava teritorija države se dijeli na onoliki broj izbornih jedinica koliko ima poslanika u državnom parlametu. Svaka izborna jedinica daje po jednog poslanika. Poslanik s najviše osvojenih glasova iz izborne jedinice predstavlja građane iz te jedinice u predstavničkom tijelu. Najveći nedostatak većinskog izbornog sistema je upravo najveća prednost proporcionalnog izbornog sistema a to je slaba predstavljenost biračke volje građana u parlamentu. S druge strane dvostranačje koje je prouzrokovano većinskim izbornim sistemom znatno povećava stepen efikasnosti postizborne vlade jer je najčešće riječ i jednostranačkim kabinetima koji su u stanju da provode svoje predizborne politike i obećanja bez ikakvih odstupanja.

Arent Lajphart smatra "da političke partije, interesne grupe, mediji, imaju tendenciju da se organizuje po segmentima rascjepa"¹⁴. Lajphart dalje ističe da ti rascjepi mogu biti religijske, jezičke, regionalne, kulturne, ideološke, etničke ili rasne prirode. Iako kaže da ne postoje države koje zadovoljavaju sve pobrojane kriterij, Lajphart određuje četiri osnovna kriterijuma koja moraju biti zadovoljena kada se o jednom društvu govori kao u pluralnom:

„1. U potpuno pluralnom društvu, mora postojati mogućnost da se tačno identifikuju segmenti po kojima je društvo podjeljeno;

2. Takođe, mora postojati mogućnost da se utvrdi veličina svakog segmenta i koliko ljudi pripada svakom od segmenata;

3. U potpuno pluralnom društvu, mora biti savršena korespondencija između granica segmenata, između političke, socijalne i ekonomske organizacije;

4.. Političke stranke su jedna vrsta organizacije pokrivenih trećim kriterijumom”¹⁵.

Dakle, konsocijalna teorija podrazumjeva postojanje poddruštva i društvenih supkultura koje postoje u jednoj zemlji nezavisno jedna od druge. Postojanje poddruštva i više subkultura će obavezno iznjedrili strukturu elita svakog poddruštva koja veoma često znaju da pokrenu inicijativu za institucionalizaciju tog poddruštva, stvarajući problem lojalnosti i problem stabilnosti za institucije predstavničke demokratije. Da li će stabilnost u jednom podijeljenom

¹⁴ Sami Denker, The Plural Society and Consociational Democracy Theory: Malaysia's Case

¹⁵ Arend Lijphart, Consociational Theory: Problems and Prospects. A Reply, Comparative Politics Vol. 13, str . 356

društvu biti narušena zavisi ponašanja elita svakog pojediničnog poddruštva. Ukoliko se stvori kompromis, stabilnost neće biti ugrožena. Kad definiše konsocijativnu demokratiju kao „vladavinu elite dizajnirane na način da demokratije sa podjeljenom političkom kulturom pretvore u stabilnu demokratiju”¹⁶ Lajhart pred sobom ima baš ovakvu viziju društva sa toliko dubokim rascjepima da je posredno predstavljanje jedino moguće kako bi se zadržala stabilnost sistema.

Arent Lajphart ipak smatra da je u podijeljenim društvima neophodno upostavljanje i provođenje proporcionalnog izbornog sistema čime se veći stepen efikasnosti zamjenjuje većom predstavljenošću građana tj.uspostavljanjem “parlamenta u malom”. Parlament treba da posluži kao mjesto gdje i najmarginalnije društvene grupacije imaju prvo da sjede i imaju pravo da iznesu svoje stavove o društvenim pitanjima koja se tiču njih samih. Samo kroz takav sistem deliberacije se može ostvariti potpuni konsenzus o najznačajnim društvenim pitanjima koja se tiču svih grupacija u jednom društvu. “Slobodne institucije su gotovo nemoguće u zemlji sastavljenoj od različitih nacija. Među ljudima koji nemaju osjećaj međusobne povezanosti, pogotovo ako čitaju i govore različite jezike, ne može postojati jedinstveno javno mnjenje nužno za djelovanje predstavničke vladavine. Uticaji što oblikuju stavove i odlučuju o političkim akcijama, razlikuju se u različitim dijelovima zemlje. Posve različite skupine vođa imaju povjerenje u različitim dijelovima zemlje”¹⁷ . Time primjena većinskih principa demokratije može da se pretvori u diskriminaciju kulturne manjine dovodeći u opasnost njen opstanak i posebnosti.

Lajphart kao primjere ovakvih pluralitetnih društava navodi društva Sjeverne Irske, Belgije i Švajcarske, i kaže da jednako poštovanje prava svih društvenih grupacija u ove tri države može biti omogućeno samo uspostavljanjem šireg društvenog konsenzusa koga će prihvariti velika većina pa i sve relevantne političke, nacionalne, religijske, grupe u zemlji. Arent Lajphart u svom djelu “Modeli demokratije” navodi deset ograničenja koji konsocijalna demokratija treba da sadrži kako bi bila nepristrasna:

1.Djeljenje izvršne vlasti u širokim koalicionim kabinetima,

¹⁶ Arend Lajphart, Modeli demokratije - oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja, CID Podgorica, 2003. str 207

¹⁷ Džon Stjuart Mil, O slobodi, Filip Višnjić, Beograd 1989

2. Izvršno – zakonodavna ravnoteža vlasti,
3. Višestranачki sistem,
4. Proporcionalno predstavljanje
5. Kooperativizam interesnih grupa,
6. Federalna i decentralizovana vlast,
7. Jak dvodomni sistem,
8. Rigidnost ustava,
9. Sudska revizija,
10. Nezavisnost centralne banke.

Navedeni mehanizmi zaštite marginalnih grupa ne moraju postojati kumulativno u svakoj konsocijaciji posebno već su samo preporuka konsocijalnim demokratijama kako da urede svoje unutrašnje odnose. Lajphart se ne dotiče načina kako da se mehanizmi u praksi ostvare već samo opisuje na koji način su Švajcarska i Belgija uredile svoje unutrašnje odnose i na koji način su nevedene mehanizme primjenile. Lajphart nam pokazuje na koji način se navedeni mehanizmi koriste i u jednoj sui generis organizaciji kakva je Evropska unija čime naglašava da je konsocijalni model demokratije jedini primjeren normalnom funkcionisanju multinacionalnih, multikulturnih i multireligijskih država, zasnovanih na različitim vrstama podjela i rascijepa.

Bilješka o hipotetičkom okviru istraživanja i metodu:

Kroz ovo istraživanje pokušaćemo da dokažemo hipotezu da *su mlade demokratije Zapadnog Balkana nastale raspadom komunizma, u kojima postoji etnički heterogeno stanovništvo neprekidno izložene zahtjevima manjinskih etničkih, vjerskih, kulturnih i jezičkih grupa za omogućavanjem pojačanom učešća u procesu donošenja odluka koji ukoliko ne budu ispunjeni prerastaju u negiranje institucionalnog okvira i isticanja zahtjeva za pojačanom autonomijom i formiranjem novih, sopstvenih institucija.*

U okviru glavne hipoteze ispitivaćemo sledeći hipotetički okvir:

1. Što je veći procenat zastupljenosti jedne etničke, vjerske, kulturne ili jezičke manjine u jednoj državi to je manje povjerenje u institucije te države od strane pripadnika te manjine.
2. Mlade demokratije kao što su Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora nisu razvile dovoljno efikasne i stabilne demokratske institucije.
3. Parlament je glavna arena i institucija u kojoj se na najbolji način može vršiti dijalog između predstavnika različitih etničkih grupa u jednom društvu i institucija kojoj građani u etnički podjeljenim društvima najviše vjeruju.
4. Etnički, vjerski, kulturno ili jezične manjine mnogo češće u parlamentu nominuju društveno-politička nego li ekonomska pitanja.
5. Nerješavanje društveno-političkih koje nominuju pitanja etnički, vjerski, kulturno ili jezične manjine kroz parlament urušava povjerenje u parlament kod ovih društvenih grupa.
6. Institucije mladih demokratija kao što su Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora predstavljaju arene dominacije većinskog etničkog identiteta nad manjinskim etničkim identitetom.
7. Pojavom dominacije većinskog etničkog identiteta nad manjinskim urušava se stabilnost institucija mladih demokratija kao što su Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora.
8. Od efikasnosti pronalaženja konsenzusa u parlamentu zavisi stabilnost mladih demokratija kao što su Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora.

Prilikom istraživanja koristiće se politička, pravna, sociološka i istorijska saznanja. Na osnovu političkih saznanja, spoznaćemo koja su se sve politička dešavanja dogodila u vremenskom periodu koje je predmet istraživanja. Pravni aspekt podrazumjeva analizu i tumačenje šireg normativnog okvira kojim je regulisan postojeći institucionalni okvir predstavničkih demokratija koje su predmet istraživanja. U tom smislu najprije se misli na ustave navedenih država, zatim na zakonsku regulativu kojom je uređen izborni proces u ovim državama, zatim postojeći pravni okvir kojim je regulisana oblast jezika, pisma i osnovnog obrazovanja, kao i pravni okvir kojim je regulisano pravo na jednako i ravnopravno informisanje. Sociološka saznanja treba da nam daju odgovor na pitanje koji sve oblici društvenih rascijepa postoje u zemljama koje su predmet istraživanja. Ova saznanja su okrenuta na tumačenje relevantnih

popisa stanovništva koji govore o društvenoj stratifikaciji koja postoji u pomenutim državama, dostupnim istraživanjima koja govore o stepenu povjerenja poslovnih društvenih grupa u institucije sistema i slično. Pored postojećih društvenih rascjepa koji su ozakonjeni u savremenoj političkoj teoriji, rad pokušava da nađe nove izvore rascijepa u zemljama podijeljenim po etničkim, religijskim ili civilizacijskim rascjepima. Na kraju, istorijska saznanja nam mogu pružiti celokupan uvid u kontekst političkih zbivanja u prošlosti, koji treba da nam otkrije kad i kako su određene pojave relevantne za istraživanje nastale i kako su se generisale.

Predmet istraživanja vremenski je ograničen na period od 1991. godine (od prvih višestranačkih izbora) do danas. Period koji se istražuje je 25 godina i ono što istraživanje čini posebno važnim jeste činjenica da u ovoj oblasti zadnjih desetak godina nije bilo gotovo nikakvih istraživanja. Predmet istraživanja u ovom radu obuhvata teritoriju Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore.

Realizacijom istraživačkog postupka ostvariće se tri glavna cilja: naučno deskriptivni, empirijski i društveni cilj istraživanja. **Naučno-deskriptivni cilj istraživanja** ogleda se u naučnoj deskripciji postojećih institucionalnih rješenja koja definišu predstavničku demokratiju u zemljama koje se istražuju a to su: Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora. Pored opisa institucionalnog okvira uređenosti parlamenta u ovim državama komparativnom metodom uočićemo one elemente institucionalnog dizajna koje su zajedničke državama koje su predmet istraživanja. Pored analize institucionalnog aranžmana uradićemo i analizu izbornog zakonodavstva u zemljama koje su predmet istraživanja i ponuditi jasne primjere koji su to elementi zaštite kolektivnih prava u izbornom zakonodavstvu. Drugi važan cilj istraživanja je **empirijski cilj istraživanja**. Empirijskim istraživanjem artikulisaćemo podatak da li postojeći institucionalni aparat zaista odgovara potrebama marginalnih društvenih grupa da svoje zahtjeve iznesu na dnevni red. Empirijsko istraživanje će nam pomoći da dodjemo do podatka da li su određene društvene grupe u neprijateljskom odnosu prema institucijama sistema kao i otkriti razloge zbog kojih su pojedine društvene grupe negativno gledaju na pojedine institucionalne aranžmane zemalja u kojima žive. Empirijska analiza će nam dati opšti zaključak da li i zbog čega etnički brojno marginalizovane grupe imaju neprijateljski stav prema određenim institucijama predstavničke demokratije u zemljama u kojima i sami žive.

Društveni cilj istraživanja predstavljaće implementaciju dobrih praksi i preporuka ovog istraživanja u društvima koja istražujemo. Kroz ovaj cilj treba da se ostvari svrsishodnost ovog istraživanja i njime treba da se objasni predstavnicima zajednica koje su brojčano etnički, vjerski, kulturno ili jezički marginalizovane u zemljama koje izučavamo na koji način mogu da artikuliraju svoje zahtjeve prema institucijama ali i signal institucijama koje sve to zahtjeve ove društvene grupacije iskazuju prema institucijama sistema.

Literatura

1. Arend Lijphart, Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries. New Haven, CT, itd: Yale University Press, 1992.
2. Arend Lijphart, Demokracija u pluralnim društvima, Globus, Zagreb, 1992.
3. Arend Lajphart, Modeli demokratije - oblici i učinak vlade u trideset šest zemalja, CID Podgorica, 2003.
4. Arend Lijphart, Thinking about Democracy: Power-Sharing and Majority Rule in Theory and Practice. Routledge, 2008
5. Vukašin Pavlović, Slaviša Orlović (priredili), Dileme i izazovi parlamentarizma, Konrad Adenauer Stiftung Fakultet političkih nauka, Konrad Adenauer Stiftung, Beograd, 2007.
6. Vučina Vasović, Savremene demokratije, tom 1, JP Službeni glasnik, Beograd, 2007.
7. David Beetham, Parlament i demokratija u dvadeset i prvom veku, Interparlamentarna unija, UNDP, Evropska unija, 2008.
8. Đovani Sartori, Uporedni ustavni inženjering : strukture, podsticaji i ishodi, "Filip Višnjić", Beograd, 2003.
9. Endrju Hejvud, Politika, Klio, 2000.
10. Irena Pejić, Parlamentarno pravo : francuski, nemački, britanski, srpski i primer Evropskog parlamenta, Pravni fakultet, Centar za publikacije, Niš, 2006.
11. Klaus von Beyme, Parliamentary Democracy (Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999), Palgrave Macmillan, IPSA, 2000.
12. Marijana Pajvančić, Parlamentarno pravo, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2007.
13. Mirjana Kasapović, Bosna i Hercegovina - podijeljeno društvo i nestabilna država. Politička kultura, Zagreb, 2005.
14. Robert Dal, Poliarhija – participacija i opozicija, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

15. Slaviša Orlović, Parlament i građani, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2008.
16. Džon Stjuart Mil, O slobodi, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
17. Džon Stjuart Mil, Razmatranja o predstavničkoj vladi, Globus, Zagreb, 1998.